

Олег ПАВЛИШИН

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА КРИЗА В ЗУНР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 р.

Весною 1919 р. у Західно-Українській Народній Республіці на фоні погіршення життєвих умов населення (нестачі продовольства, руйнації житла, поширення епіdemій) через корупцію серед посадових осіб взаємини більшої частини селян з національною адміністрацією значно погіршилися. Цивільне населення не здійснювало масових акцій непокори, натомість у середовищі війська такі прояви загрожували самому існуванню ЗУНР. Серйозною проблемою для реалізації проекту національної держави стала соціальна поляризація серед західноукраїнського руху. В умовах світоглядних змін і ліворадикальних впливів, яких зазнали усі верстви населення після початку Першої світової війни, відсутність консолідації різних верств української спільноти стала однією з причин поразки ЗУНР в українсько-польській війні.

Ключові слова: *Українська революція, Західно-Українська Народна Республіка, Українська Національна Рада, соціальна поляризація.*

В історіографії Української революції суспільно-політична ситуація в Західно-Українській Народній Республіці (ЗУНР) нерідко протиставлена подіям у Наддніпрянщині як взірць правопорядку. Іван Лисяк-Рудницький, зокрема, писав: “Відрізняло галицьких українців те, що вони пройшли через школу конституціоналізму. Уряд ЗУНР мав незаперечну відданість усього українського населення й успішно підтримував закон і порядок на всій території, що перебувала під його контролем”¹. В іншій публікації автор підкреслив тезу: “Галичина 1918–19 років – єдиний в новітній історії приклад українського державного правопорядку”, ставлячи в противагу цитату із спогадів про режим Української Народної Республіки (УНР): “Влада Центральної Ради поза столицею не була відчутна”². У порівняльному плані можна погодитись з цими тезами, однак, ґрунтовніші дослідження суспільних настроїв у ЗУНР засвідчують, що внутрішньо-політична ситуація у Східній Галичині мала складний та драматичний характер.

У передвоєнні роки західноукраїнське політичне керівництво передбачало можливість реалізації національної ідеї виключно в руслі конституційних реформ. Не маючи розробленого плану організації власної держави й виразної державницької ідеології, українські лідери з перших днів революції висували передусім національні гасла. Найширші верстви населення, вбачаючи основне зло в дотеперішньому австро-польському пануванні, з ентузіазмом підтримали встановлення національної влади, не висуваючи вимог негайних соціальних реформ. Перші

прояви незадоволення населення діями влади стосувалися питань національно-державного устрою ЗУНР – зволікання з проголошенням злуки з УНР та продовження дії австрійських законів³.

Весною 1919 р. соціально-економічно ситуація на території ЗУНР відчутно погіршилася – насувався голод, поширювалася епідемія тифу. Особливо загрозове становище було у місцевостях де проходила фронтова лінія Першої світової війни. Житло та господарську інфраструктуру там цілковито зруйновано, люди жили в землянках, не маючи матеріалів для відбудови осель⁴.

Ефективність функціонування інституцій влади ускладнювали невизначеність статусу місцевих органів самоврядування, неузгодженість повноважень та дій місцевого цивільного та військового керівництва⁵, самочинні дії військових команд запілля Галицької Армії, які реквізували продовольчі запаси селян⁶. У такій ситуації населення зверталося за допомогою до Державного Секретаріату внутрішніх справ⁷.

Депутація громадян привезла до Станиславова “Звернення населення Зборівщини до Державного Секретаріату ЗУНР”, у якому, зокрема, відмічено: “Стан апровізаційний околиці є прямо застрашуючий. Тут панує тільки нужда і голод. За ними, як невідступні товариші, – різні пошесті, котрі тисячами людей кладуть у могилу. Вправді високий Державний секретаріат внутрішніх справ видав в марті приказ до повітового комісаріату в Збаражі, що вся надвишка збіжжя зі Збараського повіту належить до повіту Зборівського, однак приказ сей не знайшов у Збараськім комісаріаті належного примінення і послуху. Збараський комісаріат, чи там харчовий уряд повітовий волить робити гешефти, польні інтереси, чим прийти нам голодним бодай з малою поміччю”⁸. Конфлікти між населенням та адміністрацією мали непоодинокий характер. Відчутні зловживання траплялися під час розподілу нафтопродуктів та продовольства, від чого страждали як національні меншини, так і місцеве українське населення⁹.

У середовищі цивільного керівництва ЗУНР–ЗОУНР звичного поширення набуло хабарництво. Колишній член Української Центральної Ради єврейський діяч С. Гольдельман, зокрема, писав: “Ця корупція, яка деморалізує остаточно українську інтелігенцію, має джерелом низьку службову платню при великій дорожнечі життя, потім понизившуся загальною моральною міць людности під час війни, пануючу тут австрійську систему перепусток і намальовану вище господарську політику. Ані проїхати за пару кілометрів куди-небудь, ані перевезти щось без перепустки не можна. А без хабару перепустки не одержує ніхто, а особливо Жиди. А що тут робиться з закордонними пашпортами, то це щось вже жахливе: найдрібніша урядовка, що має занести нас в реєстр, вимагає 200–300 корон, і платять. Плачуть, а дають. А чим вище ранг урядовий, тим дорожче. Без пашпорту не попадеш за кордон, не будеш мати чим торгувати, а значить: заробляти. В країні ніяких товарів нема, виробництво стоїть, лише привозним і гандлюють”¹⁰. Конкретний приклад корупції у середовищі органів повітової влади описав також І. Макух¹¹.

На тлі масових злиднів, незаконні дії посадових осіб стали серйозною перешкодою для налагодження взаємовідносин політичного керівництва ЗУНР–ЗОУНР і ширших верств громадянства. Ступінь серйозності даної проблеми в суспільно-політичному житті ЗОУНР підтверджує той факт, що Державний секретаріат вну-

трішніх справ видав спеціальний розпорядок “про поборюване хабарництва”¹². За таким обвинуваченням уряд змушений був заарештувати низку посадових осіб, що отримало значний суспільний резонанс¹³. Водночас не можна вважати поширення корупції характерним тільки для української влади в ЗОУНР. А. Корб’я-Гойзі відзначив аналогічну тенденцію на Буковині після переходу краю під владу Румунії. Автор кваліфікував це явище як наслідок глибокого культурного зламу, “який символічно переніс Буковину з Центральної Європи у “напівазіатські” Балкани”¹⁴.

Зловживання у середовищі влади підважували моральний авторитет української інтелігенції як провідників нації. У повітовому часописі, зокрема читаємо: “Так як одна верства хорувала на хвиливу байдужість, так знова на деякі круги так званої інтелігенції нашої найшла люта епідемія засліпленого доробкевичівства і якоїсь ненаситної наживи. Показалося, що наш брат не такий то убогий на купецько-гешефтарський змисл, який посувається нераз до безглядного лихварства”¹⁵. Об’єктом критики стали й задіяні у світських інституціях церковні діячі: “Значний процент нашого духовенства, сеї колишньої нашої гордості та підпори в роботі суспільно-культурній — тепер від п’ятих літ виручає Жидів у купецтві і торгівлі, стає трафікантами і добре платними урядниками при староствах або харчівнях. Так то націоналізується наша торгівля!”¹⁶. Згідно спогадів Г. Хомишина, селяни подекуди виганяли священників із парохій, або ж переймали правління у церкві, і “диктували священникам свої права”. “Одна делегація селян, стверджував Станиславівський єпископ, домогалася від мене, щоб забрати священника з села, бо не ручить за його життя, значить, парохіяни готові були його убити”¹⁷.

Якщо на початку революції між інтелігенцією і селянами панувало порозуміння¹⁸, згодом настало взаємне відчуження цих верств. У квітні 1919 р. часопис Української радикальної партії (УРП) константував: “Між широкими масами українського народу та інтелігенцією виросла за час війни і сильно поглибилася за останнього півроку глибока прірва”¹⁹.

Для української інтелігенції (правників, педагогів, урядовців) встановлення національної влади принесло конкретні здобутки – скасовано перешкоди для їх професійної кар’єри, фахівці українці увійшли до державної та місцевої адміністрації, в галузевих інституціях зайняли посади, про які в австрійський період не могли й мріяти. Основна ж маса населення покращень у соціальній сфері не відчувала, а навпаки, через низку суб’єктивних та об’єктивних причин її становище у порівнянні з довоєнним навіть погіршилося. Відтак у середовищі української спільноти Галичини у процесі державотворення виник конфлікт соціальних інтересів. Недаремно командувач Галицької Армії М. Омелянович-Павленко на нараді повітових командантів і комісарів (Стрий, 29 квітня 1919 р.), зауважував: “До агітації вживати свідомих селян, а не інтелігентів”²⁰.

Компрометація національної інтелігенції (передусім добре оплачуваних правників) як представників влади, призвело до втрати довіри до державних інституцій ЗОУНР. Населення негативно оцінювало соціальний склад Української Національної Ради (УНРади) (перевага правників з недопредставленістю бідніших верств), її легітимність, а отже й рішення. У грудні 1918 – січні 1919 р. гімназійний вчитель з Перемишля так кваліфікував органи влади ЗУНР: “Ц[ісарсько]-к[оролівський] західний секретаріят Габсбурських наймитів”, “Цісарсько-королівська конститу-

анта”²¹. У листі до депутата УНРади (правдоподібно, до соціал-демократа Семена Вітика), оцінюючи характер передвступного договору УНР і ЗУНР, він писав: “Така автономія [є потрібна] всяким Левицьким, Цегельським і Петрушевичам і їх родинам, щоби даліше могли експлуатовати мужика, як за Австрії в “Сільським Господарі”, в причинкових та апровізаційних комісіях”²². У подібному тоні говорилося на повітовому вічі в Бережанах на початку травня 1919 р.: “Наші міністри самі адвокати [...], Національна Рада не має компетенції, бо народ її не вибрав, [...] адвокати поувільнялися від війська, бо видали для себе увільняючий адвокатів закон, а на це ціле віче кричало “ганьба їм!”²³. Негативні настрої населення усвідомлювало й керівництво республіки – Є. Петрушевич на засіданні Ради державних секретарів (РДС) визнав, що УНРада “зненавиджена” [народом – *О.П.*]²⁴.

У ситуації, що склалася, активізувався Селянсько-робітничий союз (СРС). 30–31 березня 1919 р. у Станиславові відбувся Селянсько-Робітничий (Трудовий) З’їзд (на візирець Трудового Конгресу України). Попередньо передбачалося, що сільські громади мали мали обрати на цей з’їзд по 3, з містечок — по 5, з великих міст — по 10 делегатів. Політичні і фахові організації мали надсилати по одному делегату від 200 членів. Право вибирати і бути обраним на з’їзд СРС надав безземельним та малоземельним селянам, робітникам і “трудої інтелігенції”. Не маючи на той час ефективного організаційного апарату, СРС не зміг провести вибори на всій території ЗОУНР. Тому на з’їзд прибули представники тільки з місцевостей, що входили в сферу впливу СРС. Загалом у з’їзді взяло участь близько 1200 делегатів. Керівництво здійснювали лідери Української соціал-демократичної партії (УСДП): О. Безпалко, В. Темницький, Р. Яросевич, А. Шмигельський. Окрім них, на з’їзді виступили діячі УНРади: П. Шекерик-Доників Соціал-радикальна партія (СРП), А. Крушельницький, О. Назарук (УРП), а також наддніпрянець М. Шаповал²⁵.

З’їзд звинуватив РДС у продовженні австрійського бюрократичного режиму²⁶, звернувся з закликом до російського радянського уряду припинити війну з Україною, і оголосив намір налагодити тісні стосунки з українським радянським урядом. Акцентувавши на тому, що малоземельне та безземельне селянство й робітництво не має ані влади в державі, ані впливу на неї, з’їзд виступив з ультимативною вимогою: включити 60 обраних ним делегатів (45 селян та 15 робітників) до складу УНРади²⁷. Серед вимог селянсько-робітничого форуму утворення в ЗОУНР соціалістичного уряду²⁸. У час засідань з’їзду більшовицькі війська наблизилися до Збруча²⁹. Цей факт викликав серйозну тривогу в уряді, який оточив місце засідань збройними відділами³⁰.

Ультиматум з’їзду обговорювався на засіданні РДС. Виконання його вимог деякі міністри розглядали як спосіб “випускання пару”. Присутні С. Голубович та Є. Петрушевич після тривалої дискусії погодилися доповнити УНРаду селянськими і робітничими делегатами шляхом кооптації³¹. Остаточне рішення мала прийняти УНРада на пленарному засіданні. Один з варіантів компромісу, запропонований більшістю радикального клубу (доповідач – О. Назарук), передбачав визнати обраних з’їздом делегатів, при умові дотримання пропорції: 5/6 селян і 1/6 робітників³². Формально таке співвідношення відповідало соціальній структурі зайнятості в Галичині. О. Назарук запевнив УНРаду, що галицькі селяни “занадто політично вироблений елемент” і тому не стануть деструктивним чинником законодав-

чого органу³³. Після трьохденних дискусій УНРада більшістю голосів відхилила вимоги Селянсько-Робітничого З'їзду. За доповнення складу проголосували тільки представники УСДП. Тим часом обрані з'їздом 60 делегатів утворили окремий опозиційний до влади Виконавчий Комітет.

Зрештою була виконана тільки одна з програмних вимог СРС – УНРада ухвалила закони про 8-годинний робочий день та про святкування 1 травня “свята трудового люду”³⁴. Проте, як стверджував кореспондент часопису “Воля”, конфлікт з приводу доповнення складу УНРади делегатами від селян і робітників “остаточно роз'єднав нарід і правительство, котре таким чином уже не мало жадної опори, а також втратило останню популярність в широких масах населення”³⁵.

Не досяг стабілізуючого ефекту ухвалений УНРадою земельний закон, який повітова преса опублікувала тільки через 10 днів³⁶. 28 квітня 1919 р. С. Петлюра надіслав до ДС військових справ депешу, у якій акцентовано на незадоволенні серед війська та населення Східної Галичини земельною політикою уряду. Головний Отаман наголосив на необхідності негайної реалізації (впровадження) соціальних реформ, особливо у сфері земельного питання, а також “припинення процесів за відшкодування поміщицьких збитків, які обурюють галицьке селянство і настроюють його проти влади”³⁷. Телеграма закінчувалася словами: “Прошу звернути на се увагу і вжити відповідних заходів, продиктованих державною мудростю і передбаченням неминучих конфліктів в життю населення західної України”³⁸. Характерно, що телеграма надіслана через два тижні після ухвалення земельного закону.

Характеризуючи поведінку українського селянства в добу ЗУНР, І. Витанович писав: “З боку національно свідомого селянства... не було в час того короткого періоду визвольних змагань ЗО УНР випадків порушень чи захоплення майна великої власности, хоч і були спроби чужих агентів провокувати до таких виступів”³⁹.

Дійсно, вияви невдоволення селян владою не переросли у масові заворушення або ж прояви непокори. Джерела свідчать тільки про локальні випадки несанкціонованих дій – селяни самочинно вирішили поділити землі в Дрогобицькому (захоплення землі і нищення інвентаря у Ролеві)⁴⁰ та Калуському повітах⁴¹. Згідно свідчень польського інформатора, розділили поміж собою поміщицькі угіддя селяни Шкла і Порудна Яворівського повіту⁴². В околицях Краківця цього ж повіту селяни заговорили про розподіл поміщицьких земель після приходу більшовиків⁴³. Робітничі страйки з вимогою підвищення платні також мали місцевий характер⁴⁴.

У західноукраїнській республіці, на відміну від Угорщини чи Наддніпрянської України, не прийшов до влади лівий уряд. Керівники СРС не підтримали ідеї М. Шаповала здійснити державний переворот (наддніпрянець пропонував встановити за допомогою залізничників владу СРС замість УНРади)⁴⁵. На території галицько-української держави не було також самостійницьких територіальних утворень, за взірцем “Познанської” або ж “Тарнобжезької” республіки у Польщі.

Натомість загрозу для влади ЗОУНР становили заворушення у військах. Взаємовідносини Галицької Армії та цивільного населення у порівнянні з Наддніпрянщиною мали свою специфіку. Невелика територія республіки, розквартированість війська в повітових центрах, а також територіальний принцип мобілізації безпосередньо пов'язували армію з запіллям. Тому суспільно-політичні процеси в республіці мали значний відгомін у її збройних силах. Військове керівництво, як і

цивільна влада стало об'єктом критики. Приклад – свідчення про народні збори в Коломиї у травні 1919 р. за участю І. Макуха: “На цім вічу явилось дуже багато стрільців та підстаршин, та виступило дуже остро проти старшин та панів цивільних, буцім то вони не йдуть на фронт, бавляться у великих панів та роблять грошеві інтереси. Хоча було в тім дещо і правди, то чулось, що це вже не давні наші під кожним оглядом слухняні, карні стрільці, що повіяло на них недобрим духом з Придніпрянщини. Решту робила ворожа пропаганда”⁴⁶. Серед війська побутували чутки про те, що “Секретарі-міністри й більших чільних державних урядовців розкрадали народне майно й торгували бориславською нафтою та продуктами, призначеними для фронту”⁴⁷.

Характерно, що прояви непокори проявляли серед військових частин, що були розташовані у тилу. 6 березня 1919 р. у Золочеві повстали зі зброєю в руках дві сотні коша старшинської школи Галицької Армії, призначені до відходу на фронт у район Львова⁴⁸. Два збройних заворушення відбулися в Борщівському повіті (у лютому – березні 1919 р.). Останній раз збунтувалася сотня, що мала відійти до Кам'яця-Подільського. Повстанці роззброїли жандармів, після чого 30 вершників та 200 піхотинців з 15 кулеметами (“крісами машиновими”) вирушили у напрямку Борщева. Причиною бунту стала нестача провіанту. Згідно одного свідчення, антиурядовий виступ придушила жандармерія за наказом повітового комісара Володимира Мриця⁴⁹, згідно іншого – “120 мужви урятовало Борщів від пограбування”⁵⁰.

Найрезонансним став збройний виступ 14 квітня 1919 р. проти української повітової влади в Дрогобичі. Співставляючи мемуари та історичну літературу, прослідкуємо його основні події. Бунт розпочала сотня дрогобицької міліції, самоорганізована з дрогобицьких міщан. Міліціонери не визнавали старшинських ступенів, встановили своїх командантів. Поштовхом до бунту було рішення новопризначеного коменданта Дрогобича майора І. Грабовецького відіслати міліцейську сотню на фронт, а безпосереднім приводом – інцидент в першій запасній сотні дрогобицького гарнізону, коли старшина вдарив у лице стрільця. Коли повсталі міліціонери спробували захопити приміщення Боевої Управи, офіцер застрелив одного з них – І. Кушніра. Бунтівникам вдалося зарештувати військове і цивільне керівництво Дрогобицького повіту, зайняти станицю міліції і залізничну станцію. Виступ не переріс у масштабнішу акцію. Після прибуття у Дрогобич з фронту Гуцульського Куреня Галицької Армії та бронепоезду групи “Рудки” повстання припинилося. 340 учасників бунту були заарештовані, 82 особи – постали перед польовим судом. Двох учасників виступу засуджено до розстрілу⁵¹.

Оцінка Дрогобицького повстання 1919 р. в історичній літературі має контроверсійний характер. Українські вчені радянського періоду висвітлювали це повстання як апогей класової боротьби галицьких робітників проти “буржуазно-націоналістичного” уряду ЗУНР. Виступ проти місцевої української влади вони пов'язували з утворенням у грудні 1918 р. у Стебнику “Робітничої Ради” та створенням 18 лютого 1919 р. Комуністичної партії Східної Галичини⁵².

Інша інтерпретація масштабів та характеру повстання є у спогадах тогочасних відомих громадсько-політичних діячів ЗОУНР. Депутат Дрогобицької Повітової Ради В. Пацлавський стверджував, що повстання тривало менше доби і не мало жодно-

го політичного підтексту. Згідно його слів, виступ інспірований не більшовиками, а поворотцями з російського полону, які проголосили себе “радою жовнірських депутатів”⁵³. На такій версії наполягають й діячі УНРади В. Бірчак⁵⁴ та Г. Терлецький⁵⁵. І. Калічак зауважив, що підтримати повсталих солдатів до міста прибули тільки кілька грузовиків з робітниками фабрики “Галіція”, що тримали червоні прапори⁵⁶. Крім того, він відзначив: “Більшовизм у Дрогобичі?.. Таж свідомих більшовиків тоді у нас ще не було... Слово “більшовик” було тоді, правда, так само в моді, як і слово “буржуй”. Але цих слів уживано далеко не в нинішньому розумінні. “Більшовиком” у тодішньому значінні був той, що спротивився якомусь приказові, з чимось не погоджувався, або не був тої самої думки що загал”⁵⁷. М. Кондрат, котрий як поручник-суддя ГА від імені ДС військових справ провадив слідство, також відзначив, що дрогобицький виступ “не мав ідеологічного більшовицького підкладу... Тоді навіть наші інтелігенти не визнавалися на програмі й тактиці більшовиків, і тому немисливо імпувати аранжерам бунту – дрогобицьким міщанам, аби вони здавали собі справу тоді з того, що таке більшовизм. Не було теж у тому бунті польської інтриги, бо як я, слідчий суддя пересвідчився, ні один з арештованих тоді поляків не брав у бунті ні посередньої ні безпосередньої участі”⁵⁸. Ще одним аргументом може бути опублікована у 1923 р. у Москві книга лідера СРС В. Гадзінського. У ній не зустрічаємо жодних відомостей про комуністичні організації Східної Галичини наприкінці 1918 р. – першої половини 1919 р., натомість примітні тільки згадки про утворення у цей період у Коломиї, Чорткові, Бучачі і Тернополі “гуртків незадоволених” (“ячеек политического брожения”)⁵⁹. Відзначимо, що тогочасні комуністичні групи в місцевостях ЗУНР об’єднували близько 180 осіб⁶⁰. Отже, необхідно визнати, що на суспільно-політичну ситуацію вони реально не впливали. Важлива інша деталь – серед учасників повстання у Дрогобичі були й “свідомі націоналісти”, котрі встановлювали тут українську владу в листопаді 1918 р.⁶¹

Документи свідчать – корені повстання 14 квітня 1919 р. мали передусім соціально-економічний характер. У Дрогобицькому басейні, де за фактичної відсутності аграрного сектору, через руйнації світової війни (3/4 ріллі у повіті необсягні) та реквізиції військових близько 100 тис. осіб весною 1919 р. були на грані голодової катастрофи⁶². Про важке економічне становище у Дрогобичі та Бориславі, передусім, продовольчу проблему, місцеві керівники повідомляли РДС ще напередодні повстання (7 квітня 1919 р.)⁶³. Окрім того, за словами Г. Терлецького, тогочасні нездорові відносини в тилу були викликані значною кількістю старшин у різних військових установах, їх не зовсім коректною поведінкою та пригнобленими настроями громадянства після невдалого наступу під Вовчухами⁶⁴. Про “численні й непотрібні в запіллі команди” згадував також І. Макух⁶⁵.

Характеризуючи настрої галицько-українського населення, М. Омелянович-Павленко відзначив: “Члени Національної Ради цілком справедливо стверджували в своїх промовах, що момент національний був домінуючий у широких масах. Не загостренням питань господарсько-соціального характеру, але гідність й жертвами на армію виказували маси своє відношення до тої боротьби, яку розпочали політики. Безумовно війна була популярною. Правда, “степень напруження” не скрізь був однаковим, Коломийщина, Бережанщина, Тернопільщина та всі фронтові повіти вели перед. Особливо вславились своїм завзяттям курені гуцулів”⁶⁶.

Як бачимо, рівень національної свідомості не був однаковим на всій території ЗУНР. Однією з причин такого становища була незадовільна пропагандивна робота серед населення деяких цивільних і військових адміністрацій. З цього приводу керівник санітарної інспекції РДС полковник-лікар А. Целевич констатував: “Борщів робить вражінє дрімучої маси великого українського народа, в которого в середині тліє іскра несвідомого большевизму і грозит експозієв. Коли з поблискою всхідної републики більший язик полонія політичної берег соціальный підмие. Народом не займається ніхто. Як то діється в поблискоім чортківським повіті, де що тижня комісарі повітові і комісарі віча на селі держуть і доводят народові, що большевизм се зломане національної організації і перехід до жидівських розкладових рядів, котрі неминучо февдально-шляхоцьким польским правлінням кінчитись мусить. Народом займаються лиш визискуючі єго євреї і підбурюючі єго поляки”⁶⁷. Порівняно кращу ситуацію в Чортківщині підтверджує факт одностайного голосування селянських делегатів повітової УНРади за необхідність наведення порядку й агітацію в армії проти дезертирства та зради⁶⁸. Маємо також свідчення, що не співпадали з вищевказаною ідеалізацією ситуації в Бережанщині. З цього повіту делегат Начальної Команди Галицької Армії сотник І. Ерденберген повідомляв: “Народ неосвідомлений, не має ані преси, ані брошур по селах, одна ворожа або большевицька бесіда вистарчає, щоби потягнути за собою маси... Пос[ол] Старух мимо своєї 30-літньої щирої праці не має вже за собою мас народу – се сумний факт”⁶⁹.

Як зазначають джерела, ліворадикальні ідеї переважно пропагували поворотці з російського полону, чи учасники революційних подій в Наддніпрянщині⁷⁰. На фоні неуспішних бойових операцій ГА та її матеріальних проблем (нестача боеприпасів та обмундирування, незадовільне харчуванням) пробільшовицькі настрої знаходили сприятливий ґрунт серед рядового стрілецтва.

Моральний дух і боєздатність ГА підважувало й загострення соціальних протиріч серед особового складу. Старшинсько-офіцерський корпус, основу якого складала галицько-українська інтелігенція, подібно до колишньої австрійської армії, дистанціював себе від рядових солдатів (“мужви”)⁷¹. Отаман С. Горук інформував ДС військових справ про поширення вимог “демократизації армії”, що завдавало шкоди військовій дисципліні⁷². Недовіра рядових до старшин виявлялась у невиконанні наказів⁷³.

Як наслідок – дезертирство солдат з фронту, що весною 1919 р. набуло масового характеру⁷⁴. Основними причинами дезертирства, як говорилося на нараді повітових керівників, були весняні польові роботи, незадовільна медична обслуга, погане поведження старшин з рядовими, а також “лагідіність суддів (стріляти за дезертирами не вільно!)”⁷⁵.

Про іншу тенденцію в настроях західноукраїнського війська говорить в березневому 1919 р. комюніке польського командування: “Війна з поляками перестала бути боротьбою міжнаціональною, а під впливом більшовицької агітації, що торкається щораз щирших кіл, перетворилася у боротьбу класову, коли український жовнір бачить у польському жовнірі уособлення і опору панівних класів”⁷⁶.

Весною 1919 р., на відміну від наддніпрянців, галичани ще не були ознайомлені зі специфікою більшовицького режиму. Той факт, що Червона Армія в районі

Овруча розпочала військові дії проти ворога ЗУНР – Польщі, місцеве селянство й рядові стрільці сприйняли з ентузіазмом. Тоді вчинив заколот курень Галицької Армії, розквартирований у Кристинополі біля Сокаля. Під гаслами: “Хочемо злучитись з більшовиками проти поляків!”, “Ми самі безсильні на фронті, тисячі загинуло, а наші пани ведуть переговори з поляками” більш як три чверті куреня вирушило в напрямку Радехова для об’єднання з Червоною Армією⁷⁷. 26 квітня 1918 р. відмовилася йти на фронт військова сотня, що була дислокована в Давидові під Львовом⁷⁸.

На спільному засіданні РДС, Виділу УНРади та представників командування Галицької Армії, де обговорювалося можливість ведення спільних операцій з військами Директорії, депутат Є. Левицький заявив, що відступ на схід є безцільним, “бо проти большевиків військо не піде. Щодо війська Петлюри, то воно безсиле”⁷⁹.

Внутрішня суспільно-політична криза співпала з воєнними поразками ЗУНР. Під час наступу польських військ проблеми українського режиму виявились особливо гострими. 25 травня 1919 р. більшість урядових інституцій ЗОУНР (в тому числі УНРада і РДС) та військо відступили з Станиславова. Того ж дня місто повністю опанували збройні відділи, утворені місцевим польським населенням. Відразу на свої місця з’явилися комендант міста, повітовий староста та урядники, що свідчило про добре підготовлені таємні організації. Кореспондент часопису “Воля” підкреслив, що ні 26 ні 27 травня польське військо не ввійшло до Станиславова, “і лише тоді населення побачило, що причиною одходу нашого війська – не переважаючі сили противника, а розклад наших частин”⁸⁰.

У підсумку відзначимо, що у контексті революційних подій у Східній Європі ЗУНР–ЗОУНР вирізняє певна стабільність режиму. Тут, на відміну від Наддніпрянської України чи Угорщини, не було допущено приходу до влади лівого уряду, а також уникнено місцевого сепаратизму політичного характеру, як у Польщі. Основна маса українського населення Східної Галичини з ентузіазмом підтримала акцію скасування австрійсько-польського домінування в краю, не висувуючи вимог негайних соціальних реформ. Однак весною 1919 р. на території ЗУНР були всі ознаки суспільно-політичної кризи: погіршення життєвих умов більшої частини населення, неузгодженість дій військової і цивільної влади, корупція серед посадових осіб. Відтак взаємини селянських мас з національною адміністрацією значно погіршилися. Якщо цивільне населення не здійснювало масових акцій непокори, то у середовищі війська такі прояви загрожували самому існуванню ЗУНР–ЗОУНР.

¹ *Лисяк-Рудницький І.* Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу // *Його ж.* Історичні есе. В 2-х тт. Київ, 1994. – Т. 2. – С. 170.

² *Його ж.* Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Там само. – С. 56.

³ *Павлишин О.* Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року) // *Україна модерна.* – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 179–180.

⁴ Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 257 (Товариство вивчення історії оборони Львова і Південно-Східних воєводств у Львові). – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 4; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 3982

- (Державний Секретаріат внутрішніх справ ЗУНР) – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 6; *Макарчук С. А.* Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів, 1996. С. 133–139.
- ⁵ *Павлишин О.* Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року). – С. 153; *Чайковський А.* Чорні рядки. Мої спомини за час від 1 листопада 1918 до 13 травня 1919. – Львів, 1930. – С. 54–55.
- ⁶ *Макарчук С. А.* Українська Республіка галичан. – С. 145–146; *Чайковський А.* Чорні рядки. – С. 38.
- ⁷ ЦДАВОУ. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 205.
- ⁸ *Андрусак А.* Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки // Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи. Історично-мемуарний і літературний збірник... – Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней, 1985 (= Український архів НТШ. – Т. XXXVIII). – С. 147.
- ⁹ ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ. Відділ Рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 2796. – Арк. 19; *Макух І.* На народній службі. Спогади. – Дітройт; 1958. – С. 250.
- ¹⁰ *Гольдельман С.* В справі українсько-жидівських відносин. Лист п'ятий. Українсько-жидівські відносини у Галичині // Воля. – Відень, 1920. – 20 листопада. – С. 351.
- ¹¹ *Макух А.* На народній службі. – С. 249–251.
- ¹² Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Станіславів, 1919. – 30 квітня. – Вип. 8. – С. 63.
- ¹³ *Макух А.* На народній службі... – С. 250–251.
- ¹⁴ *Корб'я-Гойзі А.* Чернівці, 1919 // Дух і літера. – Київ, 1999. – № 5–6. – С. 73–81.
- ¹⁵ *Микитяк А.* На злобу дня // Стрийський Вістник. – Стрий, 1919. – 16 лютого. – С. 1.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ *Хомішин Г.* З останніх літ. Мої спомини і рефлексії // Нова Зоря. – Львів, 1938. – 3 листопада. – С. 1–2
- ¹⁸ *Павлишин О.* Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року). – С. 155.
- ¹⁹ Зарівнуймо прірву // Народ. – Станіславів, 1919. – 24 квітня. – С. 2.
- ²⁰ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 8 зв; *Макарчук С. А.* Українська Республіка галичан. – С. 150.
- ²¹ ЛНБ НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 57 (Іван Калинович). – Спр. 788. – Арк. 1 зв, 2.
- ²² Там само. – С. 2–2зв.
- ²³ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 4; Під прапором Жовтня. – С. 131.
- ²⁴ Там само. – Спр. 183. – Арк. 16.
- ²⁵ Голос з над Буга. – Сокаль, 1919. – 14 квітня. – С. 1.
- ²⁶ *Назарук О.* Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції. Відень – 1920. – С. 151.
- ²⁷ Привіти і резолюції Обласного Селянсько-Робітничого Трудового З'їзду в Станіславові // Республіканець. – 1919. – 3 квітня. – С. 2.
- ²⁸ Голос з над Буга. – 1919. – 10 квітня. – С. 2.
- ²⁹ *Беволит А.* В десятю річницю відновлення державности Великої України // Український Прапор, Берлін, 1928. – 1 квітня. – С. 3.
- ³⁰ *Наддніпрянець.* Як ми втратили Галичину (Від нашого власного кореспондента) // Воля. – 1919. – 23 серпня. – С. 152.
- ³¹ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 16–16зв.
- ³² IV Сесія Укр. Національної Ради // Дрогобицький листок. – Дрогобич, 1919. – 9 квітня. – № 32. – С. 3.
- ³³ *Назарук О.* Рік на Великій Україні. – С. 153.
- ³⁴ *Райківський І.* Галицька соціал-демократія в українській революції 1917–1920 років // Галичина. – Івано-Франківськ, 1998. – Ч. 1. – С. 47.
- ³⁵ *Наддніпрянець.* Як ми втратили Галичину... – С. 152.
- ³⁶ Золочівське Слово. – Золочів, 1919. – 26 квітня. – С. 1.
- ³⁷ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 2 зв.
- ³⁸ Там само. – Арк. 3.

- ³⁹ *Витанович І.* Аграрна політика українських урядів років революції й визвольних змагань (1917–20) // *Український історик*. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1967. – Ч. 3–4. – С. 56.
- ⁴⁰ *Дрогобицький Листок*. – 1919. – 1 мая. – С. 8.
- ⁴¹ *Тищик Б., Вівчаренко О.* Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності). – Коломия, 1993. – С. 72.
- ⁴² Під прапором Жовтня. – С. 126.
- ⁴³ Там само. – С. 125.
- ⁴⁴ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 4 зв.–5.
- ⁴⁵ ЦДАВОУ. – Ф. 4453. – Спр. 8. – Арк. 65.
- ⁴⁶ 3 днів тривоги на Покуття. Хроніка 23–28 травня 1919 р. // *Літопис Червоної Калини*. – Львів, 1929. – Падолист. – С. 16.
- ⁴⁷ *Ірчан М.* Більшовицький бунт в Українській Галицькій Армії // *Західна Україна*. – Київ; Харків, 1930 (3б. другий). – С. 304.
- ⁴⁸ *Микитюк Д.* Старшинська школа піхоти в Золочеві // *Золочівщина. Її минуле і сучасне / Упорядкував Володимир Болубаш*. Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982 (= *Український Архів*. – Т. XXV). – С. 440.
- ⁴⁹ ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ. Відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 2796. – Арк. 19.
- ⁵⁰ ЦДАВОУ. – Ф. 3982. – Оп. 1. – Арк. 7, 8 зв.
- ⁵¹ *Бірчак В.* Дрогобицький бунт // *Діло*. – 1929. – 23 серпня. – С. 2; – 24 серпня. – С. 2; 25 серпня. – С. 2; 27 серпня. – С. 2; 28 серпня. – С. 2; *Калічак І.* Дрогобицький бунт. (Причинок до подій 14. квітня 1919 р.) // Там само. – 11 липня. – С. 4; 12 липня. – С. 3; 14 липня. – С. 4; 16 липня. – С. 3; *Калина В.* Українсько-польська війна // *Українська Галицька Армія*. – Вінніпег, 1958. – С. 412; *Кондрат М.* Ще про дрогобицький бунт. На маргінесі статті пор. І. Калічака // *Діло*. – 1929. – 20 липня. – С. 4.
- ⁵² *Карпенко О. Ю.* Боротьба робітничого класу Східної Галичини проти влади української буржуазії під час існування ЗУНР // *З історії західноукраїнських земель*. – Київ, 1958. – Вип. III. – С. 87–95; *Його ж.* До питання про виникнення і організаційне оформлення Комуністичної Партії Східної Галичини (1919–1923 рр.) // Там само. – 1957. – Вип. II. – С. 174.
- ⁵³ Цит. за: *Луців Л.* Дрогобицький бунт під час української влади в 1918–1919 роках // *Дрогобицьчина — земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973 (= *Український Архів НТШ*. – Т. XXV). – С. 82.
- ⁵⁴ *Бірчак В.* Дрогобицький бунт // *Діло*. – 1929. – 23 серпня. – С. 2.
- ⁵⁵ *Терлецький Г.* Ще про дрогобицьку революцію у 1919 р. // *Свобода*. – 1962. – 3 липня. – С. 2.
- ⁵⁶ *Калічак І.* Дрогобицький бунт... // *Діло*. – 1929. – 14 липня. – С. 4.
- ⁵⁷ Там само. – 11 липня. – С. 4.
- ⁵⁸ *Кондрат М.* Ще про дрогобицький бунт. На маргінесі статті пор. І. Калічака // Там само. – 20 липня. – С. 4.
- ⁵⁹ *Гадзинський В.* Революционное движение в Восточной Галиции (Конец 1918 и начало 1919 гг.) // *Пер. с укр.* – Москва; Петроград, [1923]. – С. 38.
- ⁶⁰ *Панчук М.* “Білі плями” героїчного літопису. Із історії Комуністичної партії Західної України. – Київ, 1989. – С. 9.
- ⁶¹ *Калічак І.* Дрогобицький бунт // *Діло*. – 1929. – 16 липня. – С. 3.
- ⁶² *Макарчук С.* Українська Республіка галичан. – С. 143–145.
- ⁶³ Там само.
- ⁶⁴ *Терлецький Г.* Ще про дрогобицьку революцію. – С. 2.
- ⁶⁵ *Макух І.* На народній службі. – С. 237.
- ⁶⁶ *Омелянович-Павленко М.* Українсько-польська війна 1918–1919. – Прага, 1929. – С. 36.
- ⁶⁷ ЦДАВОУ. – Ф. 3982. – Оп. 1. – Арк. 7, 8 зв.
- ⁶⁸ 3 Пов. Труд. Нац. Ради // *Чортківський Вістник*. – Чортків, 1919. – 13 квітня. – С. 3.
- ⁶⁹ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 4.
- ⁷⁰ *Бірчак В.* Дрогобицький бунт // *Діло*. – 1929. – Ч. 187. – С. 2; *Терлецький Г.* Ще про дрогобицьку революцію. – С. 2; Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ). – Ф. 685 (Вітошинський-Доброволя Йосип). – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 83.

- ⁷¹ Макарчук С.А. Українська Республіка галичан. – С. 150–152; ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 8зв.
- ⁷² ЦДАВОУ. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 3–3 зв.
- ⁷³ Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917–1920 рр.). Документи й матеріали / За ред. О. Ю. Карпенка. – Львів, 1957. – С. 126, 127, 128.
- ⁷⁴ Макарчук С.А. Українська республіка Галичан. – С. 148–149; Шанковський Л. Українська галицька Армія. Воєнно-історична студія. – Львів, 1999 (= Українознавча бібліотека НТШ, – Ч. 13). – С. 133.
- ⁷⁵ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 8.
- ⁷⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 685. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 83.
- ⁷⁷ Ірчан М. Більшовицький бунт в Українській Галицькій Армії. – С. 303–309.
- ⁷⁸ Під прапором Жовтня. – С. 128.
- ⁷⁹ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 1449. – Арк. 31зв.
- ⁸⁰ Миколаєнко В. Галичина під польською інвазією (Від нашого власн. кор-та). Галичина, 2. VIII. // Воля. – 1919. – 19 серпня. – С. 112–113.

Oleh Pavlyshyn. POLITICAL CRISIS IN THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN THE FIRST HALF OF 1919

In the spring of 1919, in the West Ukrainian People's Republic due to the deteriorating living conditions (food shortage, destruction of housing, the spread of epidemics) because of corruption of officials the relationships between the most part of the villagers and national administration became worse. If civilian hadn't been making any mass actions of disobedience, than such actions inside the army would have threatened the very existence of the West Ukrainian People's Republic. The social polarization among the western movement became a serious problem for the realization of the national state project. The problem of consolidation of various strata of the Ukrainian community was one of the reasons of defeat of ZUNR in the Ukrainian Polish war, in the terms of outlook changes and radical impacts suffered by masses after the beginning of World War I.

Key words: *Ukrainian revolution, West Ukrainian People's Republic Ukrainian National Council, social polarization.*